

РЕГУЛЯТИВ ГРОШІ В ЕПІСТОЛЯРНИХ ТЕКСТАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті окреслено особливості функціонування регулятива гроші в листах Лесі Українки; визначено його роль у семантичній системі її епістолярних текстів; встановлено найвиразніші контексти експлікації; з'ясовано найчастотніші елементи номінативного поля з цією опорною лексевою, їх семантико-стилістичний потенціал та індивідуально-авторські реалізації; досліджено продуктивні атрибутивні моделі, що найповніше відображають особистісні морально-етичні орієнтації й переконання адресантки, які виявляються насамперед у визнанні постійної взаємозумовленості бінарного опозитиву матеріальне / духовне в житті кожної людини.

Ключові слова: регулятив, епістолярний текст, автопортретування, гроші, матеріальне.

Постановка наукової проблеми та її значення. Важливим сегментом декодування особистісних цінностей кожного мовця, його пріоритетних життєвих засад, моральних і етичних максим, що визначають площину внутрішнього портретування, беззастережно слугує увесь спектр основних бінарних опозитів (*добро / зло, любов / ненависть, життя / смерть, правда / кривда* тощо), точніше – їх відображення й актуалізація в мовній поведінці кожного індивіда. Власне вони виступають своєрідним детектором, який уможлиблює пізнання як експлікованих, так і прихованих ціннісних орієнтацій мовця через коментувальний вимір тексту, контексти слововжитку всіх лексем, що утворюють сукупно цілісне номінативне поле. Однією з найчастотніших загальномовних універсалій та індивідуально репрезентованих у різних типах текстів правомірно вважають опозитив *матеріальне / духовне*, ядро якого безперечно становить лексичний регулятив *гроші*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Однак лінгвістичний опис функціонування лексеми *гроші* належить до факультативних у системі українських мовознавчих студій. Найбільш поширений – концептуальний підхід до вивчення цього мовного явища з огляду на те, що цей номен, за твердженням дослідників, належить до ядерних концептів у національному світосприйнятті різних етносів, що й виявляється на вербальному рівні (О. Ю. Булигіна [7], О. В. Голубева [12, 13], В. О. Лукін [27], І. А. Майоренко [28] тощо). Найповніше представлені праці про етнічну специфіку функціонування цього концепту – в англійській мові (Н. Е. Агаркова [1, 2, 3, 4] (здійснено спробу комплексного опису словесної об'єктивізації концепту *гроші* як вагомого фрагмента концептуальної картини світу носіїв англійської мови і вияву національної специфіки культурологічно значущого змісту в ньому, досліджено всі можливі мовні засоби його онтологізації, тобто сукупність усіх лексико-

фразеологічних і паремійних одиниць), М. К. Антонова [5] (окреслено метафоричні контексти вживання), О. В. Городецька [14] (визначено його роль як національно-маркованого концепту), О. В. Голубева [12, 13] (використання цього концепту в мовленні молодших школярів), Л. І. Гула [15] (встановлено реєстр номінацій *groshi* в одній з українських пам'яток ХУІ–ХУІІ ст.), Ю. С. Денисенкіна [16] (динаміка цього концепту в російській мові), І. В. Єрофєєва [19] (особливості вживання в сучасному медіатексті), К. С. Золотова [20] (у контексті інших, зв'язаних із ним концептів), І. А. Кожушко [24] (актуалізація цього концепту в тематично зорієнтованій сфері – мобільного зв'язку), Г. Р. Малиновська [30] (досліджено специфіку його словесного вияву в українській мовній картині світу), К. С. Руснак [36] (з'ясовано лінгвальну об'єктивізацію концепту *groshi* в дискурсі сучасної української преси). У компаративному аспекті концепт *groshi* на матеріалі двох або й трьох мов вивчали також: К. Л. Бондаренко [6] (зосереджено увагу на назвах грошей в сленгових картинах світу англійської та української мов), В. Є. Копиця [25] (окреслено аспекти можливого зіставного аналізу концепту *groshi* в англійській та українській лінгвокультурах), Н. В. Єрмакова [18] (дослідила його вияв у російській та французькій пареміології), О. А. Камишанченко й Н. В. Нерубенко [21] (проаналізовано англійські та німецькі прислів'я і приказки, що репрезентують концепт *groshi*), О. Ю. Корбут і Лі Хуйцзи [26] (з'ясовано подібність та відмінність репрезентації концепту в російській та китайській мовах), І. А. Майоренко [28] (концептуалізація поняття *groshi* в лексичній системі та фразеологізмах російської, англійської й французької мов), Р. А. Сафіна [37] (гроші як елемент фразеологічних одиниць німецької та російської мов), О. В. Струк [42] (асоціативне поле цього концепту), С. Г. Проскурін і А. Л. Єлсакова [33] (особливості його використання в індоєвропейській традиції).

Номінативний аспект репрезентації лексеми *groshi* представлено в докторській дисертації та статтях Н. М. Карпуніної [22, 23]. Г. С. Явроцька [45] проаналізувала концепт *марнотратність / бережливість / скупість / щедрість* у системі економічної свідомості українців. Динаміку цих концептів у російській літературній мові ХІХ–початку ХХІ ст. досліджувала С. М. Долевець [17], їх номінативні поля в німецькій, британській, українській і російських лінгвокультурах – О. О. Петров [31]. Деякі вчені розглянули актуалізацію номінації *groshi* в контексті й інших концептів, зокрема, *багатства* (Н. С. Макєєва [29]; Л. В. Путіліна, Т. Г. Нестерова [34], О. Г. Стєшина [40, 41]), *багатства й бідності* (А. О. Гетман [8–11]).

Особливості функціонування цього номена як лексичного регулятива в індивідуальній мовній картині світу проаналізовано спорадично (зокрема, на матеріалі оповідань О'Генрі – О. К. Просветова [32], казок Оскара Уайльда – Л. В. Путіліна, Т. Г. Нестерова [35]). В епістолярних текстах його дотепер не досліджено (за винятком нашої праці про Тараса Шевченка), хоча навіть фрагментарне ознайомлення з

епістолярією будь-якого адресанта засвідчує частотне використання лексеми *гроші* в цьому типі текстів, що й мотивувало вибір теми нашого дослідження.

Мета і завдання статті. Лексичний регулятив *гроші* в епістолярних текстах Лесі Українки репрезентують різні номінації, що відтворюють особливості грошових відносин, представлених у тогочасній Україні (яка перебувала на той час у складі різних держав) та Європі кінця XIX – початку XX ст. Факультативно вживані номени, співвіднесені з грошовими системами попередніх епох, як-от *шеляг*. Щоправда, такі найменування рідко мають оцінювальний характер, на противагу узагальненій лексемі *гроші*. А тому з огляду на це для нас було важливо виявити специфіку мовних засобів репрезентації цього фрагмента індивідуальної концептуальної мовної картини світу, відображеного в регулятиві *гроші*, здійснити його комплексний опис і смислову структурування.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Лексема *гроші* (у листах спостережено різні її граматичні форми, зокрема, *грошей, грошам, грошима* (найуживаніша) / *грошами / грішми, грошах*) належить до найчастотніших у структурі цього номінативного поля (загалом зафіксовано 339 її слововживань у дванадцятитомному виданні творів Лесі Українки; вперше – в листі 11 березня 1883 року до бабусі Єлисавети Іванівни Драгоманової в етикетній ситуації вдячності, востаннє, як це не парадоксально, в її останньому епістолярному діалозі загалом – 11 липня 1913 року (до Михайла Кривинюка), який містить риторичне питання, що імплікує не лише матеріальну скруту, а й дуже болісний емоційний стан адресантки, зумовлений безгрошів'ям: «... а де в мене ті гроші?» [43, XII, с. 472] (тут і далі, вказуючи на це джерело, будемо зазначати лише том і сторінку)). Форма однини *гріш* вживана факультативно (один раз) і не може претендувати на статус регулятива в семантичній структурі епістолярних текстів Лесі Українки.

Крім номінації *гроші*, в цьому ж значенні в епістолярних текстах часто використані також найменування *кошти, фінанси, бюджет, золото, сума і сумá* (відповідно – *грошове становище / справи* вербалізоване синонімічними регулятивами *фінансове, матеріальне*). Семантично поєднані з ними й ті номени, що окреслюють певні аспекти фінансового становища адресантки та її грошових взаємин із різними комунікантами: *фонд, гонорар / гонорари, статки, злидні, меценат / меценатка, безсеребренник, видатки, зарібок / зарібок, ціна, доходи, капітал / капітали, капіталістка, марнотратна, марнувати, багатий / багаті, багачка, «безгрішна», кошт, коштувати, користололюбство, користолобно, позичка, довги, незаможний, плата, платежі, розрахунок / розрахунки, рахунки, кризи, бюджет, фонди, доходи, дорожнеча, невиплачений довг, приход, субсидія, розкоші, сума, сумá, оплачувати, трати, витрати, розтрати, дешево, дорого тощо.*

Цілком передбачувано лексико-семантичне поле з опорною лексемою *гроші* структуроване на різні мікрогрупи. Важливий складник номінативного поля регулятива *гроші* – номени на позначення національних валют, які в листах Лесі Українки актуалізовані, щоправда, факультативно. Ця мікрогрупа представлена номінаціями різних грошових одиниць, передусім тих, які побутували в мовній парадигмі кінця XIX–початку XX століть, і не лише українській, напр.: *рубль* [X, с. 136; X, с. 213; X, с. 280; X, с. 387], *гульдени* [X, с. 246; X, с. 277; X, с. 293], *золоті ринські* (зр.) [X, с. 239], *франки* / franc [X, с. 241; X, с. 246], *шеляг* [XI, с. 287; XI, с. 374], *марки* [XI, с. 130]. Крім того, в її епістолярних текстах фіксовано також найменування тогочасних фінансових організацій, здебільшого (заздалегідь передбачувано) російськомовні, як-от: *Ковельское общество взаимного кредита* [XII, с. 366], *ялтинское казначейство* [XII, с. 366], *Киевское о[бщест]во взаимного кредита* [XII, с. 366], *Азовско-Донской банк в Ялте* / *Азовский банк* [XII, с. 366], які утворюють окрему мікрогрупу найменувань цього номінативного поля.

У межах лексико-семантичного поля *гроші* вибудовується семантична опозиція окремих найменувань, стійких висловлень із антонімійними диференційними семами 'багатий', 'багатство' / 'бідний', 'бідність', напр.: *багач, багатий, капіталістка, грошовитий – безгрошев'я; прірва з видатками, що ніяк її не загатиш; стягатися з останнього* тощо.

Оцінювальний характер мають здебільшого ті лексеми, що поєднані з номенами *гроші, кошти, фінанси* і які кваліфікують їх наявність або, навпаки, відсутність. Зауважмо: лексеми *кошти* й *фінанси* менш продуктивні в епістолярних текстах Лесі Українки.

Лексема *гроші / гріш* найчастіше поєднана в її епістолярних текстах із атрибутивами, що вказують на їхню приналежність, різні якісні або оцінювальні ознаки, напр.: *мої, свої, власні, належні мені, папині, бабушкіні, товариські, українські, галицькі, позичені, марний / гріш, належні, скажені, нові, ті, лишні, зароблені, перші зароблені, позичені, найліпші, вільні, великі, додаткові, зайві, запасні, остатні, потрібні, чималі*. Спостережено: оцінювальний спектр означень проєктований в основному на особу самої адресантки і є вагомим елементом її автопортретування, напр.: «*Одній людині або двом тяжко вести на свої гроші* (видавництво. – С. Б.), *бо між нами багачок нема*» [X, с. 119].

Варто принагідно зауважити, що, незважаючи на частотність тематичного спектра *гроші* в Лесиних листах, ця тема, очевидно, була неприємна для неї, про що стверджують непоодинокі факти цілеспрямованого переривання епістолярної комунікації чи зміни такої тематики (напр.: «*Через те й пишу заздалегідь, щоб ви могли зважити, як для вас вигідніше буде, та щоб уже потім не треба було ні писання, ні розмов на сю тему*» [XII, с. 308]). Особливо часто – за допомогою прийому умовчання, графічним маркером якого виступає здебільшого трикрапка («*Хотіла я раніш посилку сю справити, але перше ждала грошей, а потім*

два дні пішло на роботу. Се, як бачиш, перша річ, на яку пішли мої перші зароблені гроші...» [X, с. 403]; «Се страшна біда. І знов ті гроші!.. Тільки тут уже 150 р. мало. І діло йде не про таку чи іншу перспективу життя, а просто про само життя...» [XI, с. 187]), або усталених висловів, стереотипних порівнянь (напр.: «Ну, та буде вже про ті гроші, я вже, справді, наче який одесит, розписалась про них (тут і далі вирізнення в тексті моє. – С. Б.)» [X, с. 204]). До речі, цей стилістичний прийом можна вважати типологічним для ситуації небажання продовжувати тему фінансового становища і її родини, пор.: «Цей отель, лікарі та ліки теж дорого обійшлись. Та й поза тим самої Кльониної плати нам на життя не стає і поки він буде „помічником“, то її не може ставати, – вся надія на те, що поки остатні мої гроші витратяться на докладання до життя, то, може, Кльоня до чогось більшого дослужиться, а як ні ... Ну, та ще поки не варто про се говорити» [XII, с. 320].

Іноді лексема *гріш / гроші* вжито в структурі крилатих висловів чи стереотипних конструкцій, як-от: «час – то гроші» [XI, 194]; «Правди у них нема ні на гріш, я в них не вірю» [X, с. 277]; ні за які гроші («м'яса і молока путнього неможливо дістати ні за які гроші» [XII, с. 280]).

Номінації *кошти – фінанси – гроші* функціонують здебільшого як синоніми в подібних семантичних контекстах, як-от: **фінанси (кошти, гроші)** – на видання; *вернути – кошти, гроші*. Хоча спостережено й диференціацію та своєрідну семантичну спеціалізацію використання цих найменувань: *оплатити кошти* [XII, с. 256]; *марнувати – кошти* [XII, с. 421]; **фінанси** *родинні заплутані* [XII, с. 61]. Паралельно з дієсловом *коштувати* Леся Українка неодноразово використовує в листах розмовний зросійщений варіант *стоїть* замість *вартує / коштує*: «...се гроші *стоїть*» [XI, с. 204].

Зрідка з подібним значенням фіксована узагальнена лексема *сума*, що містить додаткову сему 'великі' ('значні') – говірковий західнополіський акцентуаційний варіант номінації *сума*, що традиційно актуалізує цю ж сему: «Отож, значить, мені треба 700 р. забезпечених, щоб прожити місяців 4 в Єгипті (а з місяць піде на переїзд) – „то ж то **сума!**“, говорячи по-колодяжанськи...» [XII, с. 411] (на противагу стереотипному узуальному вираженню цієї лексеми за допомогою атрибутивних опозитів *велика / мала сума*, пор.: «...для Пуца то **велика** сума» [X, с. 25]; «...я б могла щось трошки відтягти з „надзвичайних видатків“ (напр[иклад], з убрання), але їх у мене так мало, що вийшло б **смійно мала** сума (тих 30 frs., що я послала на комісії і т. і. п. Крив[инюкові], я і то з бідою „відтягла“), та й то я знаю, що побратим її від мене не прийняв би, знаючи, власне, мою теперішню несамотійність» [XI, с. 316]).

Текстова синтагматика лексеми *кошти* відображає значною мірою мовну парадигму кінця XIX – початку XX ст. і, очевидно, саме розмовну сферу їх побутування. Власне тому значна їх частина сприймається сьогодні як архаїзовані елементи, напр. : *вернемо надвишку коштів* [XI,

с. 97]; *різницю коштів я готова приплатити* [XI, с. 138] (*приплатити* – «Платити додатково; доплачувати» [39, VIII, с. 710] замість узвичаєного для сучасного мовця *доплатити* – «Платити додатково; сплачувати решту належної суми, сплачувати все до кінця» [39, II, с. 372]).

Лексема *коштувати*, вживана узуально з двома значеннями («1. Мати повну ціну, вартість у грошовому вираженні. 2. Вимагати певних грошових витрат; обходитися в якусь суму» [39, IV, с. 318]), актуалізована в епістолярних текстах в обох із них, однак значно частіше експлікує в них ще одне значення – «хтось витратив багато сил і енергії для досягнення чогось, оволодіння чим-небудь» [39, III, с. 732] – як елемент самохарактеристики, пор. : «*То коштувало б його 200 гульденів*» [XI, с. 325] і «*Се літо таки дорого нас всіх коштувало (не матеріально, звісно)*» [XI, с. 363]; «*Ся зима була для мене дуже тяжка, я була півроку в моральному пеклі, а два місяці були такі, що справді не знаю, як я їх витримала, стільки се мені коштувало і нервів, і взагалі здоров'я, потрачених безнадійно...*» [XI, с. 250]. Синтагматика функціонування цього дієслова в перших двох значеннях проєктована в основному на точно визначену кількість грошових затрат або їх орієнтовний грошовий еквівалент, що варіюється у виборі двох основних семантичних поширювачів-прислівників – *дорого / недорого*.

Важливою стилістичною ознакою його функціонування в епістолярії Лесі Українки можна вважати також використання (паралельно до узуального) стереотипного вислову, що, очевидно, відтворює радше діалектну, а не тогочасну літературну норму: замість узвичаєного (і передбачуваного) *скільки коштуватиме* Леся Українка вживала послідовно ще й *що коштуватиме* («...нехай скаже, **що коштуватиме** відбитка, а гроші йому будуть вислані зараз» [XI, с. 277]). Пор. також: «*Коли ж Ганк[евич] „паче чаянія“ почав їх друкувати, то нехай назове „Видання групи українських [с о ц [і а л] – д е м о к р а т і в“ і скаже, скільки коштуватиме видання їх всіх*» [XI, с. 278].

Номінації, що входять до лексико-семантичного поля, основу якого становить регулятивна лексема *гроші*, можуть утворювати також стійкі словосполучення. Частина з них – це семантичні та лексико-граматичні трансформи загальнономовних фразеологізмів, як-от: ***патріоти на чужий кошт*** («Недавно один добродій розігнався: „Чому Ваша дядина не подарує бібліотеки Львівському університетові?“ – «Даруйте, кажу, Ви, коли багаті!» – так він мене розізлив! Які-то ми всі патріоти на чужий кошт!» [XI, с. 54–55]), ***практичні (на чужий кошт) люди*** («Але, звісно, заходити з такими „практичними“ (на чужий кошт) людьми не варт» [XI, с. 325]).

Атрибутив *фінансові* здебільшого визначає грошову ситуацію – особистісну чи суспільну (сучасну чи майбутню): *фінансові обставини* [XI, с. 32], *фінансові перспективи* [XI, с. 289].

Власне «*фінансові перспективи*», точніше, їх безперспективність, особливо в роки життя Лесі Українки на Кавказі (за відсутності

«додаткових» заробітків), не мали ні виразності, ні стабільності, про що свідчить не лише частотність згадок про постійну грошову скруту, а й зміна стилістики цього тематичного вектора в епістолярних діалогах із сестрою Ольгою, мамою і найближчими друзями: іронічно-жартівлива тональність із роками набуває окреслених відтінків прихованого (зачаєного) суму через непевність матеріального становища її родини: «Скажу тобі, що у мене було невимовно тяжке почуття при виїзді п. Крив[инюка] за кордон: він бігав по Києву за позичкою, я мусила дивитись на се і пальцем не рушити, бо не маю ні шеляга. І се після моїх торішніх обіцянок! Я знаю, що він не винуватить мене, але я почувала себе „лишенною всех прав состоянія” – дуже се важке почуття. Хоч не завжди буває приємне почуття і в „постійного співробітника”, коли він мусть писати не тоді і не так, як хочеться, та все ж краще, ніж моє теперішнє, – принаймні тоді хоч матеріально чоловік „сам собі пан”» [XI, с. 287]. Як логічний наслідок багаторічних роздумів – поява афористичного твердження в листі 29 грудня 1902 року з Сан-Ремо до сестри Ольги, яке увиразнює типову опозитивну пару – матеріальне – моральне – якій властива постійна взаємозумовленість: «Чим більше поважних журналів стоятиме в моєму „формулярі” професіональному, тим легше буде мені надалі здобути собі повсякчас літературний зарібок (а пропос, що з тими перекладами для фірми Малих?), а я маю причини дедалі все більш ним інтересуватись, бо таки **матеріальна незалежність єсть одна з поважних підвалин моральної незалежності**» [XI, с. 374]. А отже, на її переконання матеріальна незалежність **безпосередньо** визначає моральну і тому закономірно окреслена нею перифрастично як *підвалина*, тобто основа, до того ж поважна, а не просто *одна з можливих*.

Семантика наявності / достатності / недостатності / відсутності (безгрошів'я, безгрошев'я) коштів актуалізована в епістолярних текстах різнорідними мовними засобами.

Наявність коштів узвичаєно представлена розмовним висловом *грошей ще трохи є* [XII, с. 206]. До речі, жодного разу в листах не фіксовано логічно прогнозовані стереотипи *гроші є / маю* або *гроші ще є / маю*. Натомість вжито синонімічну конструкцію, традиційну для говіркового мовлення, *грошей стане (вистачить)*: «За гроші не турбуйтеся, з мене стане їх до виїзду» [X, с. 99]. Сумніви щодо їх достатності відтворюють здебільшого різні стереотипні висловлення, типологічні для розмовного спілкування, напр.: *не знаю, чи стане фінансів поїхати* [XII, с. 206]. Достатність коштів актуалізовано також стереотипним висловом *повинно стати грошей* [X, с. 200].

Невизначеність і непевність власного фінансового становища Леся Українка почасти кваліфікує, займаючи комунікативну позицію відстороненості й дистанціювання. Однією з суттєвих передумов такої невизначеності вона вважала певні доміанти власного характеру (в Лесиній термінології «*натури*»), зокрема, нездатність творити «*хлебные*

пьесы», тобто працювати задля матеріальних винагород. Елементом опозитивної пари в такій комунікативній ситуації виступає образне найменування «квітки» (автором якого була, як бачимо з листа, Лесина мама), яке в цій ситуації експлікує антонімію сему 'духовне', тобто те, що не дає грошового поцінування й винагороди: «Що ж робити, коли я – хвора і бездипломна людина – іншим способом не можу нічого заробити (в Єгипті, правда, могла „хедер” (церковна школа (євр.)) одкрити, тут же і сього не можу), а заробляти мушу. Звісно, якби я вміла продавати не так рукописи, як „вдохновенье”, то, може б, досі з самих „авторських” забагатіла, та коли ж маю таку прокляту натуру, що замість „хлебных пьес” вирошую з серця якісь лісові, мовляла ти, „квітки”, а з квіток же, відомо, хліба не їсти... Ет, та цур їй, сій темі – від неї тільки „t° повышается”...» [XII, с. 388].

Відсутність коштів або їх **недостатність** (зараз або в майбутньому) експліковано стереотипними конструкціями з дієслівними лексемами **нема** (нема грошей [XII, с. 90]; грошей нема [X, с. 331]; нема коштів [XII, с. 399]), **не стане** (не стає [X, с. 200]; не стало грошей [X, с. 359]; не стало [XII, с. 402]; коштів не стало [XII, с. 402]; може надалі не стати / коштів [XI, с. 219]); стійкими висловленнями з маркером розмовності (напр.: розжитись / на гроші (як розживусь на гроші [X, с. 221]) і вибитись із грошей [X, с. 257], вибитися з грошей [XII, с. 163], зосталася ні при чому [XII, с. 357]; з грошима тісно [XII, с. 294], з грошима не зібралась [XII, с. 323]; не по моїх фінансах [X, с. 419], не маю ні шеляга [XI, с. 287], зосталася ні при чому [XII, с. 357]); прислівниками **небагато** (грошей небагато [X, с. 80]), **обмаль** [X, с. 108, с. 313], **трохи** («я ще трохи маю грошей» [X, с. 94]), **мало** («грошей у мене мало» [XII, с. 395]; «мало у нас грошей» [XII, с. 355]), **тісно** (тоді нам дуже тісно в грошах буде [X, с. 156]); іменниками **недостача** (недостача грошей [XI, с. 224]), **брак** (брак грошей [XI, с. 20]). Іноді вона використовувала сталі словосполучення, що належали, ймовірно, до активного словника родинної метамови Косачів – *доходило до десяти копійок* (напр.: «Спасибі папі, що поспішився гроші прислати, а то вже було **доходило до „чотирьох копійок”**» [X, с. 97], пор.: «...бо не стає грошей, от і тепер у мене хутко **до фатальних 4-х коп. дійде...**» [X, с. 200]). Спорадично вжито також висловлення, що мають виразні індивідуальні ознаки з неодмінною для стилю Лесі Українки іронічною тональністю. Основу таких висловлень становлять периферійні номінації лексико-семантичного поля *гроші* – *фонди, криза, кризис / кризи, фінанси, бюджет: мої фонди потерпіли вже чималу аварію* [XII, с. 308]; *вскочили в кризи* [XII, с. 470]; *фінанси зле стоять* [XII, с. 259]; *стягаю свої фінанси до купи* [XII, с. 365]; *нас от прив'язала «фінансова криза»* [XII, с. 404]. Привертає увагу одне із таких висловлень, що містить експресив **круто** (особливо) (замість передбачуваного *особливо важко / тяжко / сутужно*): *особливо круто з грошима через деякі екстрені справи* [XII, с. 400]. До речі, вживання лексеми **круто** замість узуального *важко* частотне і в інших епістолярних контекстах, пор.: «*таки, нігде правди діти, приходилось круто*» [X, с. 356].

Нерідко, пишучи про труднощі фінансового становища, Леся Українка вдавалася до свого улюбленого мовностилістичного засобу в описах різних подій, власних емоційних станів – персоніфікації: *фінанси в великому упадку* [X, с. 221]; *мої фонди потерпіли вже чималу аварію* [XII, с. 308] («...вже і в той час, через „лічебні бюджети” **мої фонди потерпіли вже чималу аварію**: майже два роки життя в Ялті без заробітків, євпаторійська санаторія, Берлін... ну, а тепер долучився ще й Єгипет...»).

Засобом опосередкованої актуалізації скрутного матеріального становища слугують також інтекстові елементи. Зокрема, в листі до матері 6 червня 1912 року з Кутаїсі вона актуалізує трансформований фрагмент народнопісенного тексту (чи один із його варіантів?) «Лугом іду, коня веду»: «*Ой якби ж я, козаченьку, була багатенька*» (пор. пісенний текст: «*Коли б же я, козаченько, трошки багатенька, наплювала б я на тебе і твого батенька*») [XII, с. 399].

Частотні також порівняльно-зіставні контексти описів її фінансового становища в різних місцях, де вона перебувала на лікуванні, здебільшого це *Крим – Італія, Крим – Єгипет*, напр.: «...ми тепера жалкуємо, що стільки грошей витратили на Крим, коли за кордоном усе те було б ліпше й дешевше» [XII, с. 281]; «...в Єгипті можна чудово прожити за 75 р. у місяць, а в Криму за сі гроші люди *Hundesleben* (собаче життя (нім.)) мають» [XII, с. 281–282].

Кваліфікативна самономінація *безгрішна*, фіксована в листах, містить також сему 'відсутність коштів'. Вона має виразну стилістичну маркованість завдяки прогнозованому асоціативному найменуванню – 'та, що абсолютно позбавлена грошей': «...я тепер абсолютно „безгрішна”» [XII, с. 468]. У ролі семантичного еквівалента щодо другої ознаки використано також вислів «*несамостійна фінансово людина*» [XI, с. 316].

Однак навіть за найтяжчого фінансового становища Леся Українка дотримувалася узвичаєної для неї іронічної тональності в інформуванні рідних про ці проблеми: «*Ет! Якби не оці наші прокляті туберкульози, що з'їдають нам і гроші, і силу, то я б уже давно визволила Кльоню з сеї неволі, а так мушу тільки пасивно дивитись, як він губить силу і калічить душу хто зна для чийого добра...*» [XII, с. 413].

Відсутність грошей була окреслена нею як причина «*главоболія*» [XII, с. 408] (очевидно, і в прямому, й у переносному значеннях). «*Безгрошів'я*» (*безгрошев'я*) мало негативні наслідки для Лесиноного здоров'я. Леся, щоправда, писала про це, добираючи завжди менш категоричну (іронічну!) тональність оцінки, яку актуалізує в одному з листів атрибутів *малокорисне*: «...*безгрошів'я малокорисне для здоров'я*» [XII, с. 409]. Однак в останні роки їй доводилося робити компромісний вибір: віддавати перевагу фінансовій рівновазі, навіть якщо вона здобувалася ціною здоров'я («*Може, сеї осені пощастить якось попасти Кльоні кудись у Донщину, се було б добре для наших фінансів, але наскільки добре для здоров'я з огляду на холодніший клімат – невідомо, ну, так же й безгрошев'я малокорисне для здоров'я, то, значить, треба з двох лих вибирати*

принаймні „інше”, коли вже одно допече. А як допече друге, то до першого завжди легко вернутись» [XII, с. 409]).

Власне тому «перспектива» безгрошів'я (цілком реальна в її житті, а не примарна, особливо – в останні роки) належить також до частотних мікротем, актуалізованих висловами з семантикою застереження, що імплікують сему 'брак коштів': «...коли б знов не **дожитися до краю**» [XII, с. 206]; «...боюся **лишитися в стіснених обставинах при такому екстремому стані**» [XII, с. 204].

Грошова скрута позбавляла її реалізації й однієї з найбажаніших (але рідко згаданих у наукових працях!) мрій – кругосвітню подорож, про що вона писала Драгомановим 30 серпня 1892 року з Колодяжного: «*Колись, „як матиму багато лишніх грошей” (Мишин вираз), то ми з Зорею поїдемо навколо світу!*» [X, с. 138]; «*Справді, се шкода, що я ще не маю „багато лишніх грошей” і через те не можу поїхати з Зорею на „край світу”...*» [X, с. 139]. Принагідно в цитованих фрагментах фіксуємо інтекст, який інформує про те, що нездійсненими (через брак коштів) залишалися, очевидно, й мрії Михайла Косача.

Труднощі з *фінансовим становищем* вербалізує здебільшого прикметникова лексема з диференційними семами 'невизначеність' і 'непевність': *заплутані* – *фінанси родинні, довги, труднощі*. Не менш частотний у такій ситуації стилістичний прийом персоніфікації: *фінанси зле стоять* [XII, с. 43–44]; *фінанси зле стоять у відомих нам видавців* [XII, с. 259]; *фінанси мої в не блискучому стані* [XI, с. 219], пор. : «...*мої фінанси будуть куди не блискучі сього семестру*» [XI, с. 11].

Фінансова скрута, яка іноді, за її зізнанням, досягала нуля («...*мої фінанси = 0*» [XI, с. 286]) нерідко спонукала Леся Українку вдаватися до грошових позичок, здебільшого до сестри Ольги. Її дуже пригнічувала ситуація безгрошів'я, яка, очевидно, не була, на жаль, факультативною для неї. Мабуть, тому вона добре розуміла вразливість психології людей, «*придушених злиднями*» [XI, с. 186]. З огляду на це пропонувала їм власну допомогу у вкрай делікатний спосіб. Про це свідчить, зокрема, лист до сестри Ольги 17 жовтня 1900 року з Києва про готовність допомогти Михайлові Кривинюкові, вдаючись до конспірації, щоб навіть мимохіть не образити його.

В одному з листів до сестри Ольги з Цулуکیدзе (14 жовтня 1911 року) Леся Українка іменує себе росіянізмом «*стяжательница*». Ця самономінація (утворена як семантичний трансформ і може бути кваліфікована як авторський новотвір) має іронічно-жартівливе забарвлення, актуалізуючи індивідуально-увиразнену семантику. На противагу узуальному *стяжательница* (українські еквіваленти *здириця, обдирало, обирало*) – особа, яка в лексикографічних джерелах російської мови тлумачиться узвичаєно як така, що займається *здирицтвом, користолюбна людина, що прагне наживи*, Леся Українка імплікує в ній асоціативне найменування, мотивоване дієсловом *стягати* (тобто

збирати): *стягати докупи фінанси* («*От стягаю свої фінанси докупи. „Стяжательница“... Та коли в нас якась така прірва з тими видатками, що ніяк її не загатиш. Обіцяють через рік якихсь „благ“, та вже ми тих обіцянок досить наїлись. Оце нібито мають з Нового року знов Кльоню в Кутаїс перевести – на іншу роботу, але... на ті самі гроші*» [XII, с. 365]). А отже, в цьому фрагменті спостерігаємо десемантизацію первинного значення цієї оцінювальної лексеми-пейоратива.

Для відтворення процесу *сплати коштів* Леся Українка вживала здебільшого дієслова *оплатити* («*оплатити кошти самого друку*» [XII, с. 256]) та *сплатити* («*думаємо сплатити з тих грошей, що є*» [XII, с. 255]). Невикористання певних коштів вербалізовано, крім узвичаєних і для сучасної літературної мови лексем, архаїзованою *зужити*, напр.: «*Отже, з пожертвованої суми zostалися не зужитими 100 р.*» [XII, с. 256].

Спостережено: Лесю Українку вирізняла пунктуальність у грошових взаєминах і насамперед – у грошових розрахунках. Семантику *повернення заборгованих коштів* експліковано стереотипними висловленнями, основу яких становлять лексеми *вернути* і *звернути* / *гроші, кошти*: *гроші я тобі верну* [XII, с. 183], *вернути йому кошти сеї подорожі* [XII, с. 187], *вернути кошти* [XII, с. 187], *зверну кошти* [XI, с. 59], *кошти я зверну у всякім разі* [XI, с. 59], напр.: «*Напишіть, скільки Вам коштувала пересилка тих книжок, що досі Ви на моє жадання посилали, то я з охотою верну кошти*» [XI, с. 164]; почасти вона використовувала також у таких ситуаціях чужомовний інтекст, напр.: «*возмещение*» *коштів* [XII, с. 187]. Іноді такі дієслівні лексеми мають семантичні поширювачі, актуалізовані, очевидно, з говіркового мовлення, що інтенсифікують етикетний характер цих стереотипних висловлень, напр.: «*Напишіть, скільки Вам коштувала пересилка тих книжок, що досі Ви на моє жадання посилали, то я з охотою верну кошти*» [XI, с. 164]. Щоправда, ті, кому позичала гроші вона, не завжди мали таку ж чесноту – пунктуальність, про що йдеться в одній із дописок у листі до сестри Ольги: «*P. S. Нагадай Аф[еньєвій] про долг, мені ніяково, хоч і дуже треба. «Bis dat qui cito dat» (двічі дає той, хто швидко дає (лат.)) – ти знаєш*» [XI, с. 76].

Незважаючи на власні проблеми з коштами, вона намагалася, як уже згадувалося, допомагати грішми іншим. Цей процес вона називає здебільшого *замір помагати* («*Мій замір помагати їй не змінився, бо я ж мала се робити не в тім разі, якби в мене були „зайві“ гроші, а у всякім разі, – т[ьотя] Саша має на се право більш, ніж хто з наших кривних*» [XII, с. 199]). Іноді до неї вдавалися з позичанням: цю семантику актуалізовано за допомогою лексеми *порозпозичати* («*порозпозичали у когось багато*» [XII, с. 162]).

Важливим елементом автопортретування Лесі Українки слугують її фінансові взаємини з братами і сестрами. Жодні грошові розрахунки з ними не могли стати, на її переконання, на заваді рівноваги родинних взаємин. Для неї значно важливішим було ставлення до неї її братів і сестер: «*Мені краще втратити гроші, ніж добре відношення до мене*

найближчої родини» [XII, с. 369]. Ці слова не можуть бути кваліфіковані просто як звичайнісінький стилістично увиражений афоризм, бо для Лесі єдність слова й діла завжди були органічними поведінковими константами.

І економити вона могла лише скорочуючи витрати на себе, а не на інших. Леся Українка кваліфікувала таку ситуацію, вдаючись до усталеного розмовного вислову *межі / границі трат* [XII, с. 368]. Обмеження невмотивованих витрат, кваліфіковане нею здебільшого як *розкіш*, – дуже сутнісна диференційна ознака її поведінки: *«Саме тепер Оксана поїхала на той Rheinfall, а хтось вже ні, бо втомлений і має листи писати, і, зрештою, вже раз торік бачив, то нащо має собі такі розкоші дозволяти, – все те коштує»* [XII, с. 71]. Принагідно зауважимо, що така поведінкова риса була властива й іншим Косачівським дітям. Леся Українка, зокрема, згадує про готовність брата Михайла допомогти грішми незаможним студентам-медикам, які навчалися разом із сестрою Ольгою: *«Тут твій лист чимало завдав роботи Миші, він цілий день бігав та гроші збирав»* [XI, с. 169].

Найвиразніше про ставлення Лесі Українки до грошей загалом експлікує їх перифрастичне найменування, що має негативний оцінювальний сегмент – **презрений метал**: *«„Плеяда” наша майструє нібито й не одно видання, та всі вони ще або не докінчені, або не викінчені, а тут іще й презренного металла брак...»* [X, с. 150].

Подібну негативну конотацію мають також контексти-описи матеріальних витрат у діяльності політиків. Скажімо, фінансові *видатки* тогочасних партій, прямо пропорційна залежність їхньої грошової спроможності й впливу в суспільстві – предмет її частотних коментарів, основу яких становлять афоризми, які, на жаль, не набули ознак архаїки в політичному вимірі України і XXI століття, зокрема, *гроші* як засіб підкупу виборців, пор.: *«Вразила мене тільки одна справа в тутешній виборчій агітації: се так звані „видатки на агітацію”, попросту сказавши, грубий підкуп! Хто має більше грошей, того й партія міцніша»* [X, с. 72] (до брата Михайла 25 лютого 1891 року з Відня); *«Ти не можеш зрозуміти, чого „Народ” хоче перетягти до себе „кацапів”, але він має рацію, бо кацапська партія досить велика, міцна, та й гроші має і вплив на попів, отже, якби від неї відлучились молоді розумніші люди, то вона дуже б ослабла, а се для Галичини було б велике щастя»* [X, с. 88] (до того ж адресата після 25 березня 1891 року з Колодязного).

Особливо актуальні міркування Лесі Українки про зв'язок (і не лише семантичний чи асоціативний) *партійних грошей* і *деморалізації* суспільства: *«...я не розумію, чого вибори так дорого коштують, адже подорожі і льокалі не така вже дорога річ. Коли ж гроші потрібні „для впливу”, то їх шкода на се, бо се значить оплачувати деморалізацію. Ліпше обернути ті гроші на що кращого. Міцна партія мусить мати вплив і без грошей, а інакше її вплив нічого не варт, хоч би й як багато коштував. Така знов моя думка, і я знов її кажу, не думаючи про „місцеві обставини”»* [X, с. 241]. А ще більше її вражала навіть сама думка про ймовірність грошового підкупу членів

партій і навіть погрози змінити, за відсутності відповідного передбачуваного фінансування, партійний статус: *«Що се за погрози, що коли їм не дадуть грошей, то тоді і вони перейдуть до польської соціал-демократії, – де тут ідея і серйозне відношення, не кажу вже до своєї, але й до чужої справи? На місці польської соціал-демократії я б і сама не хтіла таких козаків охотного полку під своєю корогвою водити!»* [X, с. 293].

У листах до батьків зафіксовано непоодинокі твердження про її вміння бути ощадливою, актуалізовані здебільшого самономінацією-субстантивом *не марнотратна*, тобто 'бережлива, ощадна' (*«За гроші, мамочко, вже не турбуйся, бо мені повинно їх стати і на поворот – я ж не марнотратна»*) [XII, с. 339]). Леся Українка, як засвідчать епістолярні тексти, мінімізувала свої потреби навіть у найскрутніших ситуаціях. Нагадаємо лише один біографічний факт: будучи навіть у важкому фізичному стані, вона відмовилася наймати «провожатих», коли їхала до Єгипту 1911 року, мотивуючи це ознакою розкошів, тобто надміру: *«...та й де в нас гроші на такі розкоші?»* [XII, с. 342] (лист до Н. К. Кибальчич 27 березня 1911 р. Хельван).

Ощадливість і немарнотратність можна вважати, поза сумнівом, домінантами Лесиної поведінки. У цьому переконують, насамперед, її численні коментарі й навіть «грошові» звіти в листах до матері й батька (рідше – до бабусі) про видатки й витрату коштів (в епістолярії здебільшого вжито розмовний еквівалент цієї лексеми *«трати»*), які й слугують виразним ствердженням її бережливого ставлення до грошей і їх використання. Нагадаємо хоча б кілька з них: *«Грошей на сей подлий лиман іде багато: тепер у мене 10 р. зосталось, не знаю, чи стане до 20-го, хоч я і стараюсь якомога не тратить багато грошей, але ж їсти треба, а то таки не можу вдержатись, щоб не купити якого кавуна, дині чи там винограду. Подлі жидиська раз у раз вештаються по нашій дачі з усяким фруктом, отак, аби смуцять правоверних лиманників, та ще й ціни такі знадливі: диня три копійки, кавун 10 к. і т. д., як же тут встоять? Напиши мені, мамочко, – якщо не хутко приїдете або якщо не можете мені грошей прислати, то я постараюсь свої видатки якомога зменшити і не буду ніяких пустяків купувати»* [X, с. 33] (до О. П. Косач (матері) 18 серпня 1889 р.).

Семантика ощадливості й економії коштів вербалізована в листах за допомогою дієслівних лексем *щадити* й *ощадити*, напр.: *«Не раз буває, що ми щадимо ті кошти, яких все одно ощадити не можемо і вони йдуть на справи, ще менше важні, ніж наші»* [XI, с. 381].

Для номінації процесу витрачання грошей, крім узвичаєних узуальних порівнянь і метафор, основу яких становить лексема *гроші*, Леся Українка використовувала (щоправда, значно рідше) відомі здебільшого в розмовній комунікації стилістично окреслені сталі вислови на зразок: *пускати гроші за водою* (*«пускати гроші за водою таки не заміряю»*) [XII, с. 69]) і *збавляти гроші* (*«...потреби збавляють гроші»*) [XI, с. 219]).

Для означення процесу витрачання (або, навпаки, збереження грошей) Леся Українка нерідко використовувала також стилістично нейтральні дієслова, узвичаєні для українського говіркового мовлення: *стратити / не стратити* («Тося ще у нас, завтра їде, грошей він **не стратив**» [X, с. 205]) або (значно частіше) стилістично марковані розмовні вислови з опорними лексемами *кидати й розпустити* («...я **не кидаю грошей** як попало» [X, с. 204]), *розійтись* («...папині гроші хутко **розійшлись**» [X, с. 181]), *збавляти* («...життя тут веде за собою різні потреби, а потреби **збавляють гроші**, так що мені може надалі не стати коштів на подоріж» [XI, с. 219]).

Сему 'марна трата' експліковано в листах за допомогою лексеми *марнувати* («Ну, та вже ж повинно хоч щось трохи допомогти, інакше за що ж було всі ті тарапати відбувати і скільки коштів марнувати» [XII, с. 421] та усталених висловів, що імплікують цю ж сему (напр.: **все одно, що кинути їх у піч**: «дати на нього гроші, то все одно, що кинути їх у піч» [X, с. 296]).

Однак, попри всю Лесину ощадливість, грошей постійно бракувало, вони швидко витрачалися, кажучи узвичаєною для неї розмовною термінологією, «розходилися» (почасти цю лексему можна вважати усіченим варіантом стереотипного висловлення *гроші розходяться, як вода*, пор.: «...тут в Києві і так багато грошей **розходиться**, як не старайся дешевше прожити» [X, с. 181]; «Здається, нічого зайвого не купували, а так папині гроші хутко **розійшлись**» [X, с. 189]; «Тут так уже стараюсь, щоб нічого лишнього не купувать, а все-таки гроші **розходяться, як вода**» [X, с. 198]).

Відсутність коштів спонукала її бути не просто ощадливою, а змушувала відмовляти собі в найелементарнішому і навіть у найнеобхіднішому – в лікуванні: «Тим часом нам двом така подоріж коштувала б коло 200 р., а се нам тепер великі гроші» [XII, с. 389]; «Одно тільки, на жаль, неможливо – се пробути в санаторії цілий рік, бо на те треба 3000 з лишкою, а таких грошей нам нема звідки взяти, хіба що прийшлося би за один рік курації заплатити кількома роками руйнації здоров'я нам обом або, принаймні, мені» [XII, с. 201–202]. А тому, добре знаючи про високі санаторійні витрати, які пізніше потрібно було б надолужувати, вона намагалася уникати їх («...конечність надолужати потім надмірною економією ті надмірні трати (я се роблю часто так, що Кльоня і не завважає, а все-таки роблю)» [XII, с. 406]).

Не менш важливою й характеристичною її рисою була також ретельність описів грошових розрахунків і витрат. У листах до різних адресатів, здебільшого до батьків, вона нерідко пише про джерела власних витрат, напр.: «Сьогодні отримали ми гроші, 20 р. Дуже мені жаль, що ти недовольна на мене за гроші. Але ж сього місяця ви нам вислали на 10 р. більше, ніж тепер, а все-таки на свята ми пішли кілька раз в театр, та часом дехто з знайомих заходив на свята, та Тося й Миша жили у нас, то все ж се гроші стоїть. А тут ще сі київські звичаї празникових подачок то

дворникові, то пошталийонові. І перед святами все дорожче стоїло на базарі. Ти спитайся Миші і папи, то вони тобі скажуть, що я не кидаю грошей як попало, бо знаю, що їх нема на мої вигадки. На сей місяць та й на всі дальші місяці я, напевне, не проситиму грошей зверх сих 120, що ми з папою вилічили яко суму всіх наших конечних видатків. Нікому я нічого не задовжила, і, значить, з нових грошей нічого не піде на покриття старих рахунків, а вже надалі я повинна пильнувати, щоб не робить ніяких „празникових” видатків. Мені прикро, що ти так допитуєшся про рахунки з Мишею, се не приходитьсья, щоб ти за їх розплачувалась, се, певне, і Миші прикро було б; моєму „бюджету” вони нічого не пошкодять, надто дякуючи бабушкиним грошам» [X, с. 203–204]. Крім звичайних повсякденних витрат на «хліб насущний», у листах часто зазначено й інші – театр, гості, свята, ліки, навчання (як-от на «рисувальну школу» [X, с. 211]), поїздки на лікування і саме лікування (зокрема, в Єгипті: «Торішня зима коштувала мене 700 р., не рахуючи заробітків, що дали мені коло 300 р. за зиму» [XII, с. 323]), мандрівки й відвідини друзів (напр.: «А на літо, аби дав мені бог заробити гроші за недавно послані до російських] журналів праці... то вибираємось удвох з Лілею до Вас, на зелену Буковину» [XI, с. 160]). До речі, Леся Українка вела докладний рахунок щоденних видатків, про що свідчать, зокрема, її листи до матері з Києва 19 січня 1894 року («Я з 15-го буду вести докладний рахунок всіх видатків так, як вела перший місяць, і пришлю його вам, щоб ви бачили, куди йдуть гроші, а то мені справді неприємно, що, виходить, ніби я їх десь так розпустила» [X, с. 204], пор. і лист 9 лютого того ж року («Я тобі 13-го пришлю настоящі цифри, скільки іменно йде на нас грошей у місяць, бо тоді я зведу до купи всі свої рахунки, скільки на що пішло» [X, с. 216]). Про регулярність (спорадичність?) ведення саме таких записів можемо говорити лише гіпотетично. Беззастережно можна стверджувати лише про точність і пунктуальність у фіксації грошових витрат як одну з домінуючих ознак її повсякденної поведінки (див., зокрема, листи до матері 10–11 квітня 1910 р. з Хельвана, 22 жовтня 1911 р. з Цулуکیدзе про розподіл грошей від продажу землі в Торчині, до Правління наукового товариства 4 жовтня 1908 р. з Ялти – про витрату коштів на записи історичних дум).

Зауважмо, що саме на театр, тобто витрати на нього, належали до вкрай необхідних у родині Косачів. На них економили щонайменше, за виняткової потреби: «Окрім театру, ми вже ні на що лишне грошей не тратим, а все-таки їх виходить дуже багато» [X, с. 223]. Варто лиш згадати кількість вистав, побачених Лесею і мамою у Відні 1891 року, хоч і тоді «походи у театр», як зауважувала Леся, вони часто змушені були обмежувати через брак коштів: «...часом ми самі йдемо в гості або в театр, хоч в театр не часто, бо дорого стоїть, а тут і так життя дороге» [X, с. 198]; «Кна-кни тутешні не ходили з нами в театри – тільки раз на слонів, а раз в оперу, – бо у них, як і у наших кна-кон, грошей небагато» [X, с. 80].

Неодноразово Лесі Українці доводилося пояснювати рідним джерела власних витрат, точніше – перевитрат. Однак, як свідчать деякі коментарі, маму не завжди переконували її аргументи: *«Дуже мені жаль, що ти недовольна на мене за гроші»* [X, с. 203–204]. Непередбачені, спорадичні видатки вона називала *екстра-видатками* (*«А тепер знов трапився екстра-видаток»*) [XII, с. 357]).

Гроші цільового призначення іменовані в листах найчастіше як *фонд* або *бюджет*: *«фонд кримський»* [X, с. 370] (тобто гроші, призначені на поїздку до Криму), *запасні фонди* (*«мої ж запасні фонди «вже вичерпані»*) [XII, с. 393]), *«лічебні бюджети»* [XII, с. 308].

Ставлення Лесі Українки до грошей відтворено здебільшого опосередковано різноманітними інтертекстовими висловами, що мають «бажальну» семантику: *«Ей, «якби мені стільки грошей, як у того пана!» – скажу я словами пісні...»* [X, с. 296]. Власне, *безгрошів'я* спонукало її до непоодиноких тверджень, що мають, безсумнівно, відтінок іронії, зокрема, про її мрію стати капіталісткою, пор.: *«Бувають часи, коли мені хотілось би стати капіталісткою, такий час, між іншим, тепер»* [XI, с. 127]; *«Бувають хвилини, коли б я хотіла бути капіталісткою...»* [XI, с. 316]. Спостережено: прагнення розбагатіти (за Лесиним твердженням, *«трохи розжитись на гроші»*) [X, с. 407]), на жаль, не було для неї «хвильовим». До речі, найчастотніша передумова бажання бути *«грішною»*, тобто *грошовитою* – нездатність допомогти фінансово іншим, найближчим друзям, зокрема, Михайлові Кривинюку, Михайлові Павлику або комусь із родини, усім тим, хто переживав у певний момент грошову скруту. До того ж, особистісні грошові труднощі були також передумовою подібних тверджень. А тому парадоксальною видається примітка до одного з таких її міркувань в одинадцятому томі, яка, очевидно, зовсім не враховує подальшого семантичного контексту, що має причинно-наслідковий зв'язок із коментованим фрагментом: *«...мені хотілось би стати капіталісткою... – Очевидно, в той час поетеса домовилась з Ляхоцьким про друкування революційної літератури, на що були потрібні гроші»* [XI, с. 414]. Лесине бажання бути грошовитою мотивоване найімовірніше тим, що літературна праця в Україні не давала жодної матеріальної стабільності. Іншого разу, в листі до того ж адресата – Михайла Павлика – з дистанцією в три роки – з Сан-Ремо вона майже повторює перший цитований фрагмент. Пресупозитивні умови виразно актуалізують мотивацію такого твердження: неможливість *«помогти матеріально товаришеві на чужині»* [XI, с. 316].

Власну грошову нестабільність вона кваліфікує також самономінацією *несамостійна фінансово людина* (*«...я сама тепер дуже несамостійна фінансово людина, а дуже врізувати свій тутешній бюджет не маю права, бо зобов'язалась словом честі того не робити, а вживати ті гроші, що мені присилаються, на свою курацію»*) [XI, с. 316]).

Грошові *витрати* (Леся Українка, щоправда, вживає частіше синонім *розтрата* та *видатки*) мають таку синтагматику в її листах: *святочна розтрата* [X, с. 199]; *екстренні видатки* [X, с. 207; XI, с. 9]; *конечні видатки* [X, с. 204]; *подорожні видатки* [XI, с. 21]; *надзвичайні видатки* [XI, с. 316]; *святкові й буденні видатки* [X, с. 44]; «*видатки на агітацію*» [X, с. 76]. Іноді додаткові видатки вона називає «*добавочними расходами*» (лист до сестри Ольги 25, 28 листопада 1910 року з Кутаїсі) і *подачками* (*празникові подачки* [X, с. 204]). Графічне вирізнення словосполучення («*добавочные расходы*») свідчить про його інтекстовий характер. Джерелом його активнішого вживання найочевидніше був батько, Петро Антонович, якщо зважити, що мовою його повсякденного, і не лише професійного спілкування, була російська.

Епістолярні тексти Лесі Українки дають можливість реконструювати також цінові особливості епохи на різні послуги, витрати за проїзд залізницею, пароплавами тощо. Зокрема, домівка (недорога) в Хельвані коштувала «*100 рублів в місяць*» [XII, с. 299]; «*місяць життя ліченого більше як 100 руб. коштує*» [XII, с. 323]; дорога до Єгипту – «*200 р. (з паспортом)*»; «*120 р. на місяць*» [XII, с. 339], іншого разу – 300 рублів туди й назад [XII, с. 411], квартира (залежно від розташування) – 130–100 р. [XII, с. 411], проживання в пансіонаті або в отелі – 6 frs одній людині в день [XII, с. 229], в санаторії в Італії – 25 frs удень, 300 р. на місяць [XII, с. 201], проживання в Києві – рівнозначне вартістю курортам («*...життя в Києві для мене коштує сливе те саме, що й десь на курорті!*» [XII, с. 202]), дорога з Одеси до Батума – 15 або 21 р. (залежно від фірми) [XII, с. 283], з Батума до Тифлісу II класом – 6 руб. [XII, с. 284], з Відня до Сан-Ремо – 100 frs другим класом [XII, с. 23].

Джерел Лесиноного фінансування й доходів було кілька: батьки, бабуся (до речі, перша вдячність за гроші фіксована в листі саме до цієї адресатки), гонорари (за літературну працю, переклади, написання літературно-критичних статей, постановки драм (щоправда, їх можна назвати радше як гіпотетичні)) і приватні уроки. До факультативних джерел її заробітків належали переклади ділових паперів. Однак це вже тема іншого дослідження.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. А отже, аналіз особливостей функціонування лексичного регулятива *гроші* в епістолярних текстах Лесі Українки переконливо стверджує його вагомість у його семантичній площині й декодуванні її автопортретних домінант, зокрема, в пізнанні особистісних пріоритетів й сприйнятті універсальної бінарної опозиції *матеріальне – духовне* з виразним тяжінням до другого елемента та переконанням органічної їх взаємозалежності: обов'язковою передумовою духовної незалежності кожної людини вона вважала матеріальну свободу. Номінативне поле цього регулятива, представлене різномовними лексемами, відображає специфіку його вербальної актуалізації в мовній парадигмі XIX–XX ст. та в індивідуальному словникові адресантки.

Список використаної літератури

1. Агаркова Н. Э. Деньги / Н. Э. Агаркова // Антология концептов. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.ahmerov.com/book_1067_chapter_6_N.EH._Agarkova_\(Irkutsk\)_DENGI.html](http://www.ahmerov.com/book_1067_chapter_6_N.EH._Agarkova_(Irkutsk)_DENGI.html) (10.12.2015).
2. Агаркова Н. Э. Концепт «Деньги» в языковой картине мира / Н. Э. Агаркова // Вестник Иркутской государственной экономической академии. – Иркутск : ИГЭА, 1999. – № 2 (19). – С. 130–137.
3. Агаркова Н. Э. Языковая категоризация концепта «Деньги» (на материале американского английского) / Н. Э. Агаркова // Современные лингвистические теории: проблемы слова, предложения, текста. Вестник ИГЛУ. – Серия: Лингвистика. – Иркутск : ИГЛУ, 2000. – Вып. 2. – С. 11–17.
4. Агаркова Н. Э. Концепт «деньги» как фрагмент английской языковой картины мира (на материале американского варианта английского языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук: специальность 10.02.04 / Н. Э. Агаркова. – Иркутск, 2001. – 20 с.
5. Антонова М. К. Метафорическое представление денег как воды / жидкости в русской языковой картине мира / М. К. Антонова // Вестник Томского государственного университета. – 2013. – № 372. – С. 7–12.
6. Бондаренко К. Л. Назви грошей в українській та англійській сленгових картинах світу / К. Л. Бондаренко // Вісник СумДУ. – 2007. – Серія: Філологія. – №1. – Т. 2. – С. 68–72.
7. Булыгина Е. Ю. Лексическое воплощение концепта «деньги» в современной публицистике / Е. Ю. Булыгина // Отражение русской языковой картины мира в лексике и грамматике. – Новосибирск, 1999. – С. 5–13.
8. Гетман А. А. Концепт «богатство» в английской лингвокультуре начала XX века / А. А. Гетман // Мир науки, культуры, образования. – 2013. – № 6 (43). – С. 313–316.
9. Гетман А. А. Концепты «богатство» и «бедность» в XXI в. (на материале англоязычных интернет-источников) / А. А. Гетман // Мир науки, культуры, образования. – 2013. – № 6 (43). – С. 324–328.
10. Гетман А. А. Паремии как воплощение концепта «бедность» / А. А. Гетман // Мир науки, культуры, образования. – 2013. – № 6 (43). – С. 316–320.
11. Гетман А. А. Репрезентация концепта «бедность» через глаголы в английской лингвокультуре / А. А. Гетман // Austrian Journal of Social Sciences. – 2014. – № 3–4. – С. 46–49.
12. Голубева Е. В. Концепт «деньги» в речи младших школьников / Е. В. Голубева // Проблемы прикладной лингвистики: Сб. статей Международной научно-практической конференции. – Пенза, 2004. – С. 66–68.
13. Голубева Е. В. Изучение концепта «деньги» методом семантического дифференциала [Электронный ресурс] / Е. В. Голубева // Языковая личность. Речевые жанры. Текст: Сб. научн. трудов. М. : Прогресс, 2008. – С. 44–47. – Режим доступа: <http://litanalysis.narod.ru/Articles/2002/golubeva.pdf> (10.10.2015).
14. Городецька О. В. Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу XX століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спеціальність 10.02.04 / О. В. Городецька. – К., 2003. – 20 с.
15. Гула Леся. Назви грошей у мові Актових книг Житомирського міського уряду XVI–XVII століть / Леся Гула // Волинь-Житомирщина: історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. – С. 84–87.
16. Денисенкина Ю. С. Развитие концепта «деньги» в историческом аспекте / Ю. С. Денисенкина // Вестник МГИМО университета. – 2013. – № 5 (32). – С. 227–230.
17. Долевец С. Н. Динамика морально-этических концептов СКУПОСТЬ и ЩЕДРОСТЬ в русском литературном языке XIX–начала XXI веков: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: специальность 10.02.01 / С. Н. Долевец. – Ростов-на-Дону, 2008. – 22 с.

18. Ермакова Н. В. Параллелизм концепта «деньги» в русской и французской паремиологии [Электронный ресурс] / Н. В. Ермакова // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). – 2012. – № 10 (18). – Режим доступа: www.sisp/nkras.ru (28.12.2015).
19. Ерофеева И. В. «Деньги» как концепт в современном медиатексте / И. В. Ерофеева // Известия Волгоградского государственного университета. – 2009. – № 7. – С. 23–27.
20. Золотова Е. С. Связанные концепты в текстах естественной письменной речи предпринимателей / Е. С. Золотова // Мир русского слова. – 2012. – № 4. – С. 44–48.
21. Камышанченко Е. А., Нерубенко Н. В. Сопоставительный анализ пословиц и поговорок английского и немецкого языков, репрезентирующих концепт «деньги» / Е. А. Камышанченко, Н. В. Нерубенко // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов : Грамота, 2012. – № 1. – С. 78–80.
22. Карпухина Н. М. Лексико-семантические процессы в русской терминологии товарно-денежного обращения: дисс. ... докт. филол. наук; специальность 10.02.01 / Н. М. Карпухина. – М., 2007. – 393 с.
23. Карпухина Н. М. Структурные типы составных непридикативных терминов и профессионально терминованных наименований / Н. М. Карпухина // Вестник МГОУ. – Серия: Русская филология. – 2013. – № 2. – С. 12–15.
24. Кожушко І. А. Актуалізація концепту *groші* в комунікації на тему мобільного зв'язку / І. А. Кожушко // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. – 2011. – Вип. 31. – С. 47–52.
25. Копиця В. Є. Концепт «гроші» в англійській та українській лінгвокультурах [Електронний ресурс] / В. Є. Копиця. – 2009. – Режим доступа: http://www.nbuu.gov.ua/porta/Soc_Gum/Arif/2009_3Kopicja.pdf (10.10.2015).
26. Корбут А. Ю., Хуйцзы Ли. Сопоставительный анализ репрезентантов концепта «деньги» в китайском и русском языках (традиционный слой) / А. Ю. Корбут, Ли Хуйцзы // Вестник Челябинского государственного университета. – Серия: Филология. Искусствоведение. – 2015. – № 10 (365). – Вып. 95. – С. 113–119.
27. Лукин В. А. Семиотика денег: деньгоцентричность человека и антропоцентричность денег / В. А. Лукин // Политическая лингвистика. – 2013. – № 2 (44). – С. 55–64.
28. Майоренко И. А. Концептуализация понятия «деньги» в лексической системе и фонде устойчивых единиц русского, английского и французского языков : дисс. ... канд. филол. наук; специальность 10.02.19 / И. А. Майоренко. – Краснодар, 2005. – 258 с.
29. Макеева Н. С. Роль образного компонента в формировании структуры концепта (на примере концепта «богатство») / Н. С. Макеева // Известия Российского государственного педагогического университета. – 2009. – № 93. – С. 200–202.
30. Малиновська Г. Концепт «гроші» в українській мовній картині світу / Г. Малиновська // Українська мова. – 2010. – № 4. – С. 75–84.
31. Петров О. О. Лінгвокультурні особливості організації номінативних полів бінарних концептів щедрість-скупість у британській, німецькій, українській і російській лінгвокультурах / О. О. Петров // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна. – 2014. – Вип. 49. – С. 324–328.
32. Просветова О. К. Вербальная манифестация аксиологического концепта «богатство / richness» в рассказах О. Генри // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. – Серия: Педагогика, психология. – 2013. – № 2 (13). – С. 254–257.
33. Проскурин С. Г., Елсакова А. Л. Концепт «Деньги» в индоевропейской традиции / С. Г. Проскурин, А. Л. Елсакова // Язык и культура. – 2008. – №2. – С. 60–64.

34. Путилина Л. В., Нестерова Т. Г. Подходы и методы исследования концепта «богатство» в отечественной лингвистике / Л. В. Путилина, Т. Г. Нестерова // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2014. – № 11 (172). – С. 111–116.

35. Путилина Л. В., Нестерова Т. Г. Лексико-стилистические средства выражения концепта «богатство» в сказках Оскара Уайльда [Электронный ресурс] / Л. В. Путилина, Т. Г. Нестерова // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 2 (часть 1). – С. 111–116. – Режим доступа: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=20558> (15.10.2016).

36. Руснак К. С. Відображення концептуалізації грошей у номінативних одиницях валют (на матеріалі української преси початку ХХІ ст.) [Електронний ресурс] / К. С. Руснак. – Режим доступу: http://www-philology.univer.kharkov.ua/nauka/e_books/visnyk_963/content/rusnak.pdf (30.12.2015).

37. Сафина Р. А. Проблема образности (на материале фразеологических единиц русского и немецкого языков, выражающих денежные отношения) / Р. А. Сафина // Фразеология и миропонимание народа: Ч. 2. Фразеология и межкультурная коммуникация. – Тула : Изд-во Тульск. гос. пед. ун-та, 2002. – С. 59–65.

38. Словник іншомовних слів / укл. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К. : Наук. думка, 2000. – 663 с.

39. Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР; Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т. 1–11.

40. Стешина Е. Г. Этимологическая память концепта «богатство» / «wealth» в русском и английском языковом сознании / Е. Г. Стешина // Вестник Тамбовского университета. – Серия: Гуманитарные науки. – 2007. – № 7. – С. 53–56.

41. Стешина Е. Г. Концепты богатство и бедность в молодежном языковом сознании русских и англичан : дисс. ... канд. филол. наук: специальность 10.02.19 / Е. Г. Стешина. – Саратов, 2008. – 267 с.

42. Струк О. В. Асоціативне поле концепту ГРОШІ / О. В. Струк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Серія: Філологічні науки. Мовознавство. – 2009. – № 16. – С. 98–101.

43. Українка Леся. Зібрання творів: у 12 т. – К. : Наук. думка, 1975–1979. – Т. X. – 542 с.; Т. XI. – 478 с.; Т. XII. – 694 с.

44. Хуйцзы Ли. Репрезентанты концепта «деньги» в русских и китайских сказках / Ли Хуйцзы // Вестник Челябинского государственного университета. – Серия: Филология. Искусствоведение – 2014. – № 26 (355). – Вып. 93. – С. 64–66.

45. Яроцька Г. С. Концепт «марнотратність / бережливість / скупість / щедрість» як фрагмент економічної свідомості українців / Г. С. Яроцька // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Серія : Філологічні науки. Мовознавство. – 2009. – № 16. – С. 170–175.

Богдан Светлана. Регулятив *деньги* в эпистолярных текстах Леси Украинки.

В статье проанализированы особенности функционирования регулятива *деньги* в письмах Леси Украинки; определена его роль в семантической системе ее эпистолярных текстов; установлены наиболее выразительные контексты экспликации; представлены частотные элементы номинативного поля с этой опорной лексемой, их семантико-стилистический потенциал и индивидуально-авторские реализации; исследованы продуктивные атрибутивные модели, которые наиболее полно отражают личностные ориентации и убеждения адресанта, выявляющиеся прежде всего в признании постоянной взаимной обусловленности оппозитива *материальное / духовное* в жизни каждого человека; стереотипный для украинского писателя (как доминантный и типологический) статус *бессеребренника*, по ее убеждению, всегда приводит его к духовной зависимости.

Ключевые слова: регулятив, епистолярный текст, автопортретирование, деньги, материальное.

Bohdan Svitlana. Regulative *money* in Lesia Ukrainka's Epistolary Texts. The article reveals the features of the regulative *money* functioning in Lesia Ukrainka's letters. The author defines the role of this regulative in the semantic system of the poetess' epistolary text and determines the most expressive contexts of its explication. The emphasis is laid on the frequency of this lexeme nominative field components and their semantic and stylistic potential as well as individual author's actualization of them. The productive attributive models that most fully reflect the personal orientations and convictions of the addressee were revealed with an emphasis on the addressee's convictions concerning the recognition of the constant mutual conditionality of the opposites *material / spiritual* in private life of every person. According to Lesia Ukrainka, the status of "*besserebrennik*" (penniless person) has become stereotyped for any Ukrainian writer and is considered as both dominant and typological status and has always led him to spiritual dependence.

Key words: regulative, epistolary text, self-portrait, money, material.

Стаття надійшла до редколегії 09.02.2017